

Грицяк І.А.,
професор кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
к.ю.н., д.держ.упр., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Регіональні системи захисту прав людини: сучасні виклики та загрози

Основи єдиного розуміння прав людини та виявлення турботи і занепокоєння про дотримання людських прав як у всіх країнах світу загалом, так і в його окремих регіонах закріплені в статті 2 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (ООН) 10 грудня 1948 року: «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядною або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті» [1].

З часу прийняття Декларації пройшло 75 років, протягом яких у багатьох країнах світу, 193 з яких є членами ООН, так і не сформувалось те єдине декларативне розуміння прав людини. У різних регіонах світу права людини мають різне тлумачення з-за існування різноманітних форм самого світосприйняття. З цієї причини розуміння суті прав людини в класичному західному трактуванні є відмінним від східного трактування. Так історично склалося, що протилежність способів виробництва в країнах Сходу і Заходу по різному впливала на формування певних світоглядних моделей в суспільствах регіонів світу, супроводжувалася і доповнювалася протилежністю цивілізаційних цінностей і стандартів. У свою чергу ці моделі,

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 51

з чим варто погодитися з дослідниками, засновувалися на різних системах духовно-культурних цінностей: на Заході — загальнолюдські цінності на базі пріоритету прав окремої особи і її суверенітету; на Сході — загальнонаціональних цивілізаційних цінностей на базі пріоритету національно-державних, суспільних, корпоративних інтересів перед правами індивіда. Саме тому Сходу завжди було чуже поняття прав людини взагалі [2].

Не однаково, тобто з різним ступенем дотримання, використання, виконання та застосування міжнародно-правових норм у сфері захисту прав людини відбувається й реалізація цих прав. Першою причиною варто вважати еволюційний розвиток суспільств, в яких цінність прав людини усвідомлюється поступово, в процесі розлучення з традиційним минулим та подальшого розвитку і модернізації. Другою причиною виступає панування недемократичних режимів тоталітарного чи авторитарного зразка, комуністичних, фундаменталістських чи анархічних форм суспільного устрою. Нарешті, на існуючу диференційованість у згаданих формах реалізації міжнародно-правових норм у сфері захисту прав людини впливає чинник культурних, економічних, політичних зв'язків з країнами Заходу.

Різне тлумачення окремих прав і свобод людини через призму ціннісної ієрархії та різний ступінь їх реалізації зумовили сформування таких систем захисту прав людини, як європейська, міжамериканська, африканська, азійська та арабська.

Сучасна *Європейська система захисту прав людини* цілком об'єктивно донедавна вважалася серед існуючих у світі систем найефективнішою. Однак агресія росії фактично зламала міжнародно-правову систему як результат тривалого історичного розвитку. Діюча в європейському правовому просторі система захисту прав людини була своєрідним комплексом підходів, принципів, норм, механізмів, які у взаємодії і забезпечували захист прав людини. Функціонуюча на загальноєвропейському та національних рівнях, ця система базувалася на відповідних правових актах Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейського Союзу та європейських країн. Зокрема Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950) як правовий акт Ради Європи і Протоколи до неї та Заключний акт наради з безпеки і співробітництва в Європі

52 *Збірник наукових праць за матеріалами круглого столу • 7 грудня 2023 року • м. Київ*

(1975), прийнятий Народою (Організацією) з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) складають джерела формування загальноєвропейських стандартів прав людини. Частково загальноєвропейського рівня можна вважати Європейську Хартію основних прав Європейського Союзу (2000), яка стала частиною Консолідованої версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2009). Частково тому, що дія цих договорів поширюється лише на територію Європи, яку займають 27 держав-членів Європейського Союзу. І нарешті, Європейська система захисту прав людини функціонує на національних рівнях завдяки національним системам захисту прав людини європейських країн, основу яких складають відповідні конституційні положення та законодавчі й нормативно-правові норми. Через неможливість захисту прав людини в Україні, порушених воєнними діями росії, є підстави констатувати недієздатність Європейської системи захисту прав людини.

Функціонування *Міжамериканської системи захисту прав людини* базується на положеннях Американської декларації прав і обов'язків людини

1948 року, Американської конвенції про права людини 1969 року, Додаткового протоколу до Американської конвенції про права людини в сфері економічних, соціальних і культурних прав (Протокол Сан-Сальвадор 1988 року). В основних положеннях Американської конвенції про права людини (1969 р.) знайшли відображення універсальні стандарти в сфері прав людини. Діюча в рамках Організації Американських Держав система захисту прав людини має низку особливостей порівняно з європейською системою захисту прав людини. Одна з відмінностей полягає в тому, що функціонування міжамериканської системи захисту прав людини базується одночасно на трьох документах: Статуті Організації Американських Держав, Американській декларація прав і обов'язків людини та Міжамериканській конвенції з прав людини [3, с. 36]. На даний час серйозним викликом, і навіть загрозою правам людини на Американському континенті є зазіхання Венесуели на територію Гаяни [4].

Африканська система захисту прав людини діє на основі Африканської хартії прав людини і народів (1981), Протоколу до Африканської хартії прав людини та народів про створення Африканського суду з прав людини та народів [5] та інших правових

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

53

актів. Особливість Африканської хартії полягає в тому, що в ній відображено політичну реальність континенту, а також історичні традиції африканських народів і цінності африканської цивілізації. Вона істотно відрізняється від аналогічних договорів регіонального характеру, прийнятих в рамках Ради Європи та Організації Американських Держав. Африканську хартію дослідники розглядають як унікальний документ не тільки для африканського континенту, але і в контексті все зростаючого числа регіональних договорів у сфері прав людини, адаптованих до особливостей потреб та інтересів тих регіонів, в рамках яких вони діють [6].

Азійська система захисту прав людини базується на положеннях Азіатсько — Тихоокеанської Декларації людських прав індивідів і народів (1988). Прийняття декларації зумовлене розширенням міжнародного співробітництва і необхідністю визначити місце країн регіону Азії й Тихого океану в системі міжнародних відносин, паралельно з потребою регламентувати специфічні права народів у системі міжнародного права. В акті замість окремих понять «права народів» і «права людини» вжито єдине поняття «людські права індивідів і народів». Декларація (21 стаття) нормативно закріпила право народів регіону вільно визначати свій політичний статус і право на вільний економічний, суспільний та культурний розвиток, на невід'ємний суверенітет над своїми природними багатствами та ресурсами [7]. В Азійській системі захисту прав людини виокремлено захист прав людини в рамках Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Правовою основою цієї системи є Декларація прав людини АСЕАН (2012) [8].

Окреме місце в Азійській системі захисту прав людини займає захист прав людини в Китаї. Уряд КНР 12 серпня 2021 року опублікував Білу книгу «Всебічна побудова суспільства середнього достатку: блискача глава в розвитку справи прав людини в Китаї» [9]. Однак реальне становище в сфері захисту прав

людини в Китаї, де керує комуністична партія, характеризується грубими порушеннями, притаманними будь-якому диктаторському режиму. Також експерти з міжнародної політики занепокоєні загрозою Китаю стосовно Тайваню.

Арабська (Ісламська) система захисту прав людини базується на таких основних документах, що відображають ісламську концепцію прав людини, як Загальна Ісламська декларація прав людини

54 *Збірник наукових праць за матеріалами круглого столу • 7 грудня 2023 року • м. Київ*

(1981) та Арабська хартія прав людини (2004 р.). У цих документах відображена значна частина універсальних стандартів у галузі прав людини, а відданість цінностям і традиціям надає їм іншого сприйняття. Релігійні цінності як основа ісламської системи захисту прав людини закріплені в Ісламській декларації, де зокрема підкреслюється засадниче значення віровчення про абсолютну єдинобожність, що є фундаментом ісламу. У ній акцентовано на цивілізаційно-історичну роль ісламської умми (громади), створеної Аллахом, як найкращої серед громад, яка залишила в спадок людству всесвітньо збалансовану культуру, пов'язала мирське існування з потойбічним, поєднала знання і віру, а також те, що повинна зробити ця громада сьогодні, щоб указати правильний шлях людству, яке блукає між конкуруючими концепціями, і запропонувати рішення хронічних проблем матеріалістичної цивілізації [3, с. 38]. Нинішні терористичні акти проти Ізраїлю з боку ісламських фундаменталістів (представників ХАМАСу) не лише дискредитували Арабську (Ісламську) систему захисту прав людини, але й нищать міжнародно-правову систему захисту прав людини в регіоні Близького Сходу.

Підсумовуючи, можна констатувати, що регіональні системи захисту прав людини, створені після Другої світової війни, в сучасних умовах перманентних гібридних викликів і загроз зазнають істотних пошкоджень, і навіть руйнувань. З огляду на це вищезгадані системи потребують нового переосмислення та відповідного удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року / Голос України від 10.12.2008 — № 236.

2. Права людини в Китаї. URL: http://4ua.co.ua/law/qb2bd78b5c53b89521316d27_0.html

3. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. — Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. — 168 с.

4. У Південній Америці назріває конфлікт між Гаяною та Венесуелою: Велика Британія направила корабель для підтримки колишньої колонії. URL: <https://prm.prm.ua/u-pivdenniy-amerytsi-nazrivaie-konflikt-mizh-haianoiu-ta->

venesueloiu-velyka-brytaniia-napravyla-korabel-dlia-pidtrymky-kolyshnoi-kolonii/

5. Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights. URL: <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-establishment-african-court-human-and>

6. Африканська хартія прав людини і народів, 1981 року. URL: https://stud.com.ua/152605/pravo/afrikanska_hartiya_prav_lyudini_narodiv_1981_ro_ku

7. Азійсько-Тихоокеанська Декларація людських прав індивідів і народів 1988. URL: https://vue.gov.ua/Азійсько-Тихоокеанська_Декларація_людських_прав_індивідів_і_народів_1988

8. ASEAN Human Rights Declaration. URL: <https://asean.org/asean-human-rights-declaration/>

9. Біла книга про прогрес Китаю у захисті прав людини. 2021-08-12 // <https://aucc.org.ua/bila-kniga-pro-progres-kitaju-u-zahisti-prav-ljudini/>